

ברית בארץ השבתאים

מבכה על-בניה | אישה מוסלמית שומרת על המבנה, ורק קוד אחד מצליח לגרום לה לפתוח. ארי וארי חוזרים עם מסע מסתורי

Advanced
BioHealing

ההיסטוריה עלומה וההווה נראה רחוק. ארי וארי מבקרים באלבניה

ל אחרי יותר משבעים שנה מאז שהמשטר החריב את כל מוסדות הדת והעניש במזות את עושי המצוות, מוזמנים ארי וארי לאלבניה, כדי לערוך את ברית המילה הראשונה | חזו רק תחילת המסלול המפתיע שהם עושים במדינה, שלה רצופה טלטלות ומעברים חדים | מסע במרחב ובזמן

ארי זיבוטופסקי וארי גרינשפן

מרות שמאז פרוץ מגפת הקורונה כמעט לא טסנו מחוץ לגבולות ארצנו הקדושה, לא יכולנו לסרב להצעה לטוס לאלבניה לערוך שם ברית מילה, לכאורה ברית ראשונה במדינה זו אחרי למעלה משבעים שנה.

אלבניה, מדינה קטנה באזור הבלקן, השוכנת לחופי הים האדריאטי, סבלה ממשטר טוטליטרי קיצוני במשך קרוב ליובל שנים, כאשר כל הדתות וכל מנהגי הדת נאסרו לחלוטין. ולמרות שנותרו במדינה רק כמה עשרות יהודים, זכינו ליחס מכבד מאוד מצד המקומיים, שהיו מודעים היטב לכך שבני משפחותיהם וידידיהם הצילו את כל הקהילה היהודית בתקופת השואה, בנוסף לעוד כמה מאות פליטים שהצליחו לחדור לתחומם.

עבורנו, כמו גם בשביל מתי מעט היהודים הנותרים, ברית המילה הזו הייתה סימן לתקומה היהודית במדינה.

האב המאוסר שהביא אותנו עד לאלבניה הוא יהודי בשם ברוך, עימו התיידד ארי גרינשפן לפני כעשרים שנה, כשברוך היה תלמיד תיכון. השניים החלו ללמוד יחד, ושמרו על קשר במהלך השנים, כשלבסוף עבר ברוך לאלבניה לצורך עסקיו. כשהוא התקשר אל ארי עם הבשורה הטובה על הולדת בנו והזמין אותו לערוך את ברית המילה, לא יכולנו לסרב.

יצרנו קשר עם הרב יואל קפלן, שליח חב"ד הנמרץ, שסייד לנו לשבות במחיצתו. לפני כעשרים שנה הגיע הרב קפלן כשליח

כ"ק מרן הרבי מליובאוויטש זי"ע לסלוניקי שביוון השכנה, ובראותו שבאלבניה ומונטנגרו אין חיי קהילה מסודרים ולא בתי כנסת, הוא דאג להקים לפני כ-12 שנים. אשתו וילדיו מתגוררים בארץ, בעוד הוא נוסע בקביעות, כאשר אחיו, ר' יוסף, מנהל את מרכז חב"ד בסלוניקי.

מספר חברי הקהילה היהודית באלבניה אינו מגיע אפילו לחמישים. רובם נשואים בנישואי תערובת או שהם כלל אינם יהודים על פי ההלכה. הקהילה הזעירה המשוכנת לחב"ד כוללת כמה מקומיים, כמה אנשי עסקים ישראלים ועוד כמה חבר'ה, בהם צעיר דתי והרפתקן מניו-יורק, שלא תמיד יש לו מניין לתפילות בשבת.

באותה שבת שבה היינו שם, הצטרפנו לברוך ולמשפחתו ולעוד כמה קרובי משפחה מהארץ - כך שבחלל ריחפה תחושת ייעוד היסטורית, כשמצאנו את עצמנו עם קבוצה קטנה של יהודים שזכתה לקיים את המניין הראשון בבית הכנסת החדש של חב"ד ולחגוג את הברית הראשונה מזה עשרות שנים.

תזכורות מן העבר

מכל המדינות הקומוניסטיות, אלבניה, שהייתה תחת שלטון הדיכוי הדיקטטורי של אנבר הוקסה במשך למעלה מארבעים שנה, הפכה ללא ספק למדינה המבודדת ביותר, שסבלה יותר מכולן מהמשטר הקומוניסטי האכזר. היא גם הייתה המדינה

קיווינו למצוא זכר. ביקור ברחוב היהודים

זכרון עמום. כתובת עברית באמצע הרחוב

הענייה ביותר באירופה. באלבניה לא הייתה אנטישמיות בצורה המוכרת, שכן כל הדתות הוחרמו בה: כנסיות, מסגדים ובתי כנסת נהרסו כולם. היציאה מהמדינה נאסרה וכל מה שנתפס כהתנגדות או איום על המשטר - גרר אחריו השלכות קשות.

בשלב מסוים הוכרז עונש מוות על קיום כל מנהג דתי וכמה יהודים שניסו לברוח מהמדינה בראשית שנות החמישים, נרצחו ביריות. יהודי אחד סיפר לנו שהוא זכר את סבתו מדליקה נרות שבת בסתר, בידיעה שעונש מוות ממתין לה, לו תתגלה.

השינוי במדינה החל בראשית שנות התשעים, אבל אפילו היום, שלושים שנה מאוחר יותר, הצלקות עדיין ניכרות היטב. אנשים הלוהטים לחלוק את סיפוריהם הטראומטיים סיפרו לנו, איך זמן קצר לאחר מותו של סטאלין בתשי"ג (1953), נטשה אלבניה את ברית המועצות ואת חוג המדינות הקומוניסטיות שבשליטת סין, כי לדעת שליטיה הן סטו מדרך הקומוניזם ה'טהור' והפכו ליותר מדי ליברליות.

אדם אחר סיפר לנו על אביו של חברו שנשפט לעשרים שנות ישיבה בכלא. בגלל תנאי המאסר הקשים, האיש מת אחרי חמש שנות מאסר, אך הרשויות טענו כי עליו "להשלים את מאסרו" ולא הסכימו לשחרר אותו לקבורה עד שחלפו 15 שנים נוספות. גם אז, המשפחה הייתה צריכה לשלם סכום גדול כדי לקבל אותו בחזרה.

ולמרות ההיסטוריה הזו, האזרחים מרגישים בנוח עם החופש שלהם ונראה כי השוק הכלכלי פורח. ועדיין, ישנן תזכורות פיזיות לעבר הקודר. כמעט בכל עיר, כמו גם

ואיך, לבקשתו של באבא מונדי, סייע הרב קפלן לארגן צוות ישראלי שיבחן את הנזקים וימנע את המסגד הראשי שלהם.

ליוו אותנו למוזיאון הרשמי של דת הבקטאשי. בכניסה לבניין חלפנו על פני הבאבא מונדי בעת שבידך משפחה – זוג צעיר וילדה שקיבלה ממנו כמה ממתקים. ניכר שמדובר במנהיג חם ואוהב, המגלה התעניינות אישית בנאמניו.

עם כניסתנו לאולם המוזיאון הגדול, נדהמנו לראות במרכזו תמונה של ספר תורה. סיפרו לנו, שאנשי הבקטאשי מקבלים על עצמם את מרות התורה וערכיה כחלק מאמונתם.

לאחר מכן ליוו אותנו לחדר קבלת הקהל של באבא מונדי, שהתיישב בראש שולחן עמוס פירות, אגוזים ומשקאות – ובקבוק עראק. הם דוגלים בפרשנות פחות נוקשה של הקוראן, ומתירים שתיית אלכוהול ויציאת נשים מהבית ללא רעלה.

יחד עם מתורגמן ושלושה סגנים, גלשנו לשיחה עליזה על היהדות, על מדינת ישראל ועל גרסתם לאסלאם. זרם הבקטאשיזם נוסד במאה ה-16 בטורקיה, אך לפני כמאה שנה הם העבירו את מרכז התנועה לאלבניה בעקבות הרדיפות, ואיכשהו הצליחו לשרוד את תקופת הקומוניזם האנטי-דתית.

יש להם מיליוני נאמנים, שמספרם הגדול ביותר נמצא באלבניה – אך לא מעט בארה"ב, בעיקר באזור דטרויט. כשקמנו לצאת, הסתכל עלינו באבא מונדי כמה רגעים, כשנראה שהוא שוקל בינו לבין עצמו האם לשאול אותנו משהו. ואז הוא שאל אם נרצה להתברך מפיו. היה נראה לנו שהוא יפגע אם נסרב... וכך, בעוד הוא מחזיק יד אחת מעל ראשינו ובידו השנייה לוחץ את ידינו, הוא שאל לשם אימנו ומלמל ברכה ארוכה בשפה זרה. אנחנו מקווים שהוא איחל לנו רק טוב.

צאצאים במקום אנדרטות

מעבר לעובדה שלא ראינו שום גילוי אנטישמי באלבניה, היה זה גם תענוג לבקר במדינה שהצילה יהודים בתקופת השואה, ואף התגאתה בכך. בראשית שנת תשצ"ג (1933), הגיעו פליטים יהודים לאלבניה ויחד עם כמאתיים היהודים המקומיים הם זכו להגנה, גם לאחר הכיבוש האיטלקי. כעבור עשר שנים, כשכבשו הגרמנים את המדינה, הם ביקשו את רשימת כל יהודי אלבניה. שר הפנים, בגיבוי בני עמו, סירב. ושוב, באביב תש"ד (1944), ביקשו הגרמנים את רשימת היהודים, בהוסיפם, כי הם דורשים לרכז את כולם במקום אחד ושר הפנים שוב סירב.

נדהמנו מהעובדה שכל כך הרבה מדינות אירופיות אחרות בהן ביקרנו

1500 שנה של היסטוריה. ארי וארי בבית הכנסת העתיק

תגלית מפתיעה. חלקי הפסיפס שנחשפו

שנה), עשרים אחוז כנוצרים דתיים, ועשרה אחוז כקתולים, למרות שרובם אינם דתיים. זו הסיבה שהופתענו לגלות שבעיר הבירה טיראנה נמצא המרכז העולמי של התנועה הסופיסטית האסלאמית, הידועה בכינויה 'בקטאשי'. הסופיזם הוא זרם באסלאם שחבריו נחשבים לאנשים רוחניים, חושבים, בעלי מבט המופנה פנימה, ושונים מאוד מהמוסלמים שאנחנו מכירים. אלו אנשים שלווים, מודרניים, אוהבי שלום, המקבלים ומכבדים כל אדם.

אין פלא, אם כן, שהקיצונים המוסלמים שונאים אותם. ארגון דאע"ש אף שקל האם על פי חוקי האסלאם מותר להורגם בתור כופרים. בינתיים לא התקבלה החלטה בעניין.

הרב קפלן התיידד עם הנהגת תנועת ה'בקטאשי', ושאל אותנו אם נרצה להצטרף לפגישה עם 'באבא מונדי', מנהיגם של מיליוני המוסלמים הבקטאשים ברחבי העולם. ככאלה שמקפידים אף פעם לא להחמיץ אף הזדמנות כמובן שהסכמנו, ומיד אחרי הברית מצאנו את עצמנו בדרך לפגישה עם מנהיג כת הבקטאשי.

אחרי בדיקה ביטחונית בשער מתחם המסגד, קיבל את פנינו סגנו של באבא מונדי – שתפקידו מקביל לזה של גבאי אדמו"ר, להבדיל אלף אלפי הבדלות, כמובן. הוא והרב קפלן, המכירים זה את זה היטב, התחבקו בחמימות. הם העלו זיכרונות מאז שמהנדסי צה"ל הגיעו לעזור אחרי רעידת האדמה באלבניה בשנת תשע"ט (2019),

לפיצוץ עז, שהחריב את החנות כולה. אשתו הייתה בחנות וסוקול רץ להצילה – אך למרבה הטרגדיה היא נהרגה במקום וגם הוא נכווה קשות.

הוא עדיין שבור מאוד, אך הדבר לא גרם לו להפסיק את שיעוריו הקבועים עם הרב קפלן. אפילו ראינו כרך של 'משנה ברורה' על שולחנו בחנות התכשיטים המשופצת והמפוארת.

סוקול תורם מכספו ומזמנו למען מטרות יהודיות, ולאחרונה אף תרם לבית הכנסת ארון קודש מעץ מחוטב עבודת-יד.

למרות הציבור המצומצם, השליח ר' יואל קפלן מארגן שבתות, שגורמות לך לרצות לחזור לשבת נוספת. הסעודות, אותן הוא מכין בכוחות עצמו, מרשימות בכמות, במגוון ובהגשה. השירה, הריקודים ודברי התורה, הם כמעט כמו השתתף בטיש חסידי נלהב. הוא ציין את חסרונו של עוזרו, הרב ישראל פינמן, שהיה אז בארה"ב, אך מתגורר באלבניה ועוסק בה בהרצת תורה במשרה מלאה.

ברכות על ראשך

בעוד המפלגה הקומוניסטית החרימה את כל הפעילות הדתית במדינה, כשהיא דוחקת את הדת אל מחוץ לחוק, כיום, כשבעים אחוז מאוכלוסיית אלבניה מזוהים כמוסלמים (כתוצאה מכך שאלבניה הייתה תחת האימפריה העות'מאנית במשך 400

לאורך הכבישים באזורים הכפריים, ישנם מאות אלפי בונקרים מבוטון המנקדים את פני השטח.

כשנסענו לאורך קו החוף, יכולנו אפילו לראות 'מעגני צוללות', תעלות שנחפרו מהים אל שיפולי ההר, כדי לאחסן את הצוללות הסובייטיות הרחק מחיישני הלויינים.

רוב היהודים שהזדהו ככאלה אחרי נפילת הקומוניזם, עלו לארץ בשנת תשנ"א (1991), למרות שחלקם שבו בהמשך לארץ מוצאם, כמו נשיאה לשעבר של הקהילה המקומית שאותו פגשנו. הוא יהודי רומניוטי שהיה מורה בארץ, אבל כעת מחזיק בבעלותו רשת תנויות באלבניה.

פגשנו גם אדם מיוחד בשם סלומון פירה סוקול, אחד היהודים האחרונים באלבניה. סלומון נולד באלבניה להורים יהודים, אך כמו כל יהודי אלבניה בני דורו, הוא גדל ללא שום ידע ביהדות. לאחר נפילת הקומוניזם הוא ניצל את כישוריו הבולטים להקמת עסק. הוא למד משפטים ואדריכלות, אבל היה זה סבו שלימדו את אומנות הצורפות. בבעלותו חנות התכשיטים היוקרתית ביותר בעיר הבירה טיראנה וכיהודי הגאה ביהדותו ובמדינת ישראל, הוא אף מציג מגני דוד גדולים ושלטים בעברית בחזית החנות.

הוא היה גם היהודי המקומי הראשון שפגש השליח הרב קפלן, בבואו לאלבניה. ומאז שוררים בין השניים קשרי ידידות קרובים. אולם לפני שנתיים פגע בו אסון: דליפת גז במרתף בית המלאכה שלו גרמה

שום רמז לאנטישמיות. בשיחה עם 'באבא מונדי'

אנחנו יודעים, שבתי קברות בדרך כלל נשארים גם אחרי דעיכת חיי הקהילה, אך באלבניה לא הצלחנו למצוא אף בית קברות יהודי.

נראה שעד שנת תשכ"ז (1967) היו יהודים שנקברו בחלקה נפרדת בתוך בית קברות מוסלמי, מלבד בעיר ולוה, שם היה בית קברות יהודי עתיק שהוקם במאה ה-9. אבל אחרי שהממשלה החריבה כל כך הרבה בתקופה שבה נאסרו חיי הדת, לא תלינו תקוות רבות מדי.

מקום אחד שבו קיוונו למצוא שרידים יהודיים היה בעיר ולוה. במאות ה-15 וה-16, היו היהודים כשליש מתושבי העיר, ובמאה האחרונה היא הפכה למרכז הקהילה היהודית באלבניה.

בית הכנסת המרכזי נחרב, אבל עדיין ישנו רחוב הנושא בגאון את השם 'רוגה היברניטה', רחוב היהודים, שאותו מצאנו בקלות. גילינו גם מבנה בית ספר, שנאמר לנו כי היה בעברו בית כנסת. הצלחנו לשכנע את מנהל בית הספר להיפגש איתנו להסביר לנו את ההיסטוריה של הבניין – אבל הוא לא חשב שהיה שם פעם בית כנסת.

הוא היה די בטוח שהיה זה בית גדול של יהודי מקומי עשיר. בשנת תש"ה (1945) הלאימה המדינה את הבית, ובשנת תשנ"ד (1994) הבעלים היהודיים רכשו אותו בחזרה. בשנת תשנ"ז (1997) ניזוק הבניין קשות בשרפה, ובשנת תשנ"ט (1999) הוא נבנה מחדש. המנהל סיפר לנו, שמאז שנת תש"ס (2000) השתמש בית הספר במבנה

כל היהודים בעולם, לקחת דוגמה אישית מהתנהגותם בתקופת מלחמת העולם השנייה. ואילו אנו קיבלנו ערך מוסף לתירות היהודית באלבניה. גילינו שהשינוי הזה נעים לנו, בידיעה שהאדמה שעליה אנחנו צועדים אינה ספוגה בדם יהודי.

החיפוש בין ההריסות

בעוד שהיהודים הראשונים הגיעו כנראה לאלבניה מיד אחרי חורבן הבית השני, כאסירים על סיפונן של אניות רומיות שנשטפו לחופי המדינה, לא הרבה ידוע על אותן מאות השנים הראשונות.

אולם למרות שהקהילה היהודית שרדה שם קרוב לאלפיים שנה, בשל גודלה הקטן, יחד עם אופיו הרדיקלי של המשטר הקומוניסטי באלבניה, לא נותר בה כמעט זכר ליהדות או לתשימי קדושה כלשהם – תוצאה שאפילו הנאצים לא הצליחו להגיע אליה.

בעוד שברית המועצות עצמה האמינה בשמירה על 'שסתום שחרור לחץ', כשהיא מותירה כמה בתי כנסת פעילים ומאפשרת קיום כמה מצוות, כמו אפיית מצות, המדיניות באלבניה הייתה של 'אפס סובלנות'. הם החריבו את כל בתי התפילה של כל הדתות, כולל כל בתי הכנסת ואפילו כמה מבתי הקברות ושלטון הכפירה במדינה היה מוחלט. אבל כל אלה לא הפריעו לנו לחפש.

זכר לימי המלחמה. בונקר ששרד מהתקופה הקומוניסטית

שליחות במדבר שממה. הרב קפלן עם סלומון, הפילנתרופ הקהילתי

מלאות בשלטים, אבני זכרון ואנדרטאות לזכר היהודים שגורשו ונטבחו בשואה, אבל באלבניה, אין גלעד פיזי לשואה, למעט אנדרטה אחת, משום שלא היו שם גירויים. במקום אנדרטאות, יש את צאצאי המצילים – ולכל מקום שאליו פנינו, הם רק רצו לשתף אותנו בסיפור ההצלה הלאומי שלהם: איך המשטרה נתנה ליהודים תעודות זהות ריקות, ואיך התושבים העניקו מחסה ואוכל, בלי לבקש שום תמורה מהיהודים המסתתרים.

אבל בגלל בידודה הטוטלי של אלבניה תחת המשטר הקומוניסטי, הפנייה הראשונה של אלבניה לאגף חסידי אומות העולם ב'יד ושם' הייתה רק בשנת תשמ"ז (1987). אחרי שאחד הניצולים תיאר את סיפור הצלתו בידי האלבנים, הוא סיכם את עדותו האישית בהצגה אמפתית ומלאת הכרת הטוב:

"האלבנים הם אנשים פשוטים, אבל טובי לב, חמים ואנושיים. הם אולי לא חוננו על ברכי תרבות גתה ושילח, אבל הם מייחסים חשיבות עליונה לחיי אדם באופן הטבעי והכי מובן מאליו.

"באותם ימי אופל, כאשר חיי יהודים באירופה לא היו שווים הרבה, האלבנים הגנו על היהודים באהבה, בנאמנות ובמסירות נפש".

כיום ישנם שבעים וחמישה אלבנים שהוכרו כ'חסידי אומות העולם', בעיקר מוסלמים שהצילו יהודים מחוץ לגבולות המדינה, שביקשו מקלט באלבניה בראשית שנות הארבעים.

בכמה מהעדות שהצטברו ב'יד ושם', השתמשו הניצולים במונח 'בֶּסָה'. אחד מהם הסביר: "ישנה מילה באלבנית, 'בסה', שפירושה הוא 'מילה של כבוד'. אין קדוש יותר עבור האלבני מה'בסה' שלו. כשהוא נותן אותה, הוא יהיה מוכן לעבור באש ובמים, אבל הוא ישמור על מילתו. ה'בסה' הייתה מילת המפתח להצלת היהודים".

בנוסף, יש מעין תקנון פנימי מהמאה ה-15 המכונה 'קאנון', הכולל בתוכו הכנסת אורחים בלתי מותנית והגנה על האורחים. תקנון זה הפך למדיניות הלאומית, כאשר סירבו האלבנים להעביר לידי הנאצים את רשימת היהודים בני מדינתם.

נשיאה לשעבר של הקהילה הקטנה סיפר לנו על משפחה מקומית שהסתירה יהודים. כשהגיעו הנאצים לחפש יהודים, הם נשלחו לעלות למעלה וכשדרשו הנאצים מבני המשפחה לשלוח אליהם החוצה את היהודים, שלח המארח המוסלמי את בנו עם המסר הבא: "אם אתם לוקחים את היהודים, תצטרכו לקחת כל אחד ואחד מאיתנו".

אלבניה היא כנראה המדינה היחידה באירופה שמצאה את עצמה בסוף המלחמה עם יותר יהודים משהיו בה בתחילתה. האלבנים מעודדים את הישראלים ואת

מונטנגרו, רק קצת צפונית לגבול אלבניה. בקיץ תל"ו (אוגוסט 1676), הוא שלח מכתב לקהילה היהודית בבראט, בו ביקש מהם לשלוח לו ספרי קודש, אך הוא מת זמן קצר לאחר מכן.

היכן הוא נקבר? הדבר נשאר בגדר תעלומה. ישנם מלומדים אלבניים הטוענים שהוא לא מת באולסיני, אלא בכפר האלבני הדרומי, פטריי, ונקבר בגבעה סמוכה. כך הם טוענים גם כי רבים מהכפריים המתגוררים שם היום הם צאצאי נאמניו.

יצחק בן צבי, נשיאה הראשון של מדינת ישראל, שהיה גם היסטוריון חשוב שגילה עניין מיוחד בקהילות יהודיות נידחות, האמין כי שבתאי צבי מת בבראט, וכי קברו נמצא בקרבת העיירה, במקום המכונה 'ווארי אי-סיפוט' – מצבת היהודי.

יהודי אחד שפגשנו בטיראנה סיפר לנו, שבשנות ילדותו בבראט, 'מצבת היהודי' הייתה ציון דרך חשוב.

מצוידים בשתי הגרסאות האלה, יצאנו לחפש את קברו.

גדל 'בור' אך לא מפסיק להתגאות במורשתו. סלומון כוגש את ארי וארי מחוץ לבית הכנסת

סוד שנלקח לקבר

מעיר הבירה טיראנה נסענו מרחק של שלוש שעות, בחיפוש אחר העיירה העתיקה אולסיני, שהייתה שייכת פעם לאלבניה וכיום היא חלק ממונטנגרו. לא הייתה לנו שום בעיה לחצות את הגבול בין המדינות ושום שאלה הקשורה לקורונה לא נשאלה. כביש קטן התפתל בין ההרים והגבעות והביא אותנו לקו החוף ולעיירה השכוחה.

סיכמנו עם מוסלמית מקומית, דוברת אנגלית, שתייע לנו בחיפוש. אולסיני היא אחת העיירות העתיקות ביותר על חוף הים האדריאטי, שנבנתה במאה ה-5 לפני הספירה. המארכת שלנו סיפרה לנו, כי משפחת בעלה מתגוררת במקום מזה 800 שנה. שמענו שישנם שני סמלי 'מגן דוד' בקומה השנייה של בניין העירייה הישן, אך לא הצלחנו לראותם, שכן הבניין היה נעול. התאכזבנו מכן, אך התרגשנו למדי כשסיפרה לנו שהיא עצמה גרה בבניין ישן שנמצא מול הקבר האמור.

אחד המאפיינים של המאמינים בשבתאי צבי, גם בעת החדשה, הוא אוירת הסודיות ביחס לכל מה שקשור אליו. פגשנו שבתאים בטורקיה, שסיפרו לנו שאחד מיסודות אמונתם הוא אף פעם לא להודות באמונתם בשבתאי צבי.

גם כאן, האישה הזו אמרה לנו: "המוסלמים שמרו על הקבר הזה במשך דורות ארוכים הם אנשים מוזרים. הם אנשים ששומרים על חשאיית בקנאות, ואינם מרשים לאנשים להיכנס למתחם הקבר, אם הם אינם מוסלמים שהם"

'רחוב היהודים', כמו גם מוזיאון יהודי בן חדר אחד, בהנהלתה של אלמנה, שבעלה המוסלמי הקים אותו. כשהיא שמעה שאנחנו עתידים להגיע למקום רק אחרי שעת הסגירה, היא הסכימה להשאירו פתוח עד שנגיע.

המוציגים, המספרים את סיפורם של היהודים המקומיים, כמו גם את סיפור הצלת היהודים בתקופת מלחמת העולם השנייה, הם בהחלט פרי עמלו של אדם טוב לב, שהתגעגע לנוכחותם של היהודים בבראט. למעלה משש-מאות יהודים הוסתרו בבראט, על ידי 63 משפחות מקומיות לפחות, ואף לא יהודי אחד נמסר לידי הנאצים.

לא היו יהודים מפורסמים רבים באלבניה, אם בכלל, וגם לא ספרים יהודיים שהודפסו בה. אבל היה יהודי מפורסם אחד המיוחד למדינה זו – שבתאי צבי, משיח השקר הנבזה.

בשנת תל"ג (1673) הוא גורש על ידי הסולטן העות'מאני לאולסיני, כיום בדרום

ומשלם עליו שכירות למשפחות הבעלים היהודיים, אשר להם שמות יהודיים מובהקים.

על פי המחקר שערכנו, בית הכנסת האחרון באלבניה נחרב בטעות במלחמת העולם הראשונה, ובתי כנסת ארעיים הוקמו בבתים גדולים בבעלות כמה יהודים עשירים מהקהילה. על סמך עדויות אחרות, נראה הגיוני מאוד שבניין זה אכן אכלס בתוכו בית כנסת בעשרות שנותיה האחרונות של הקהילה היהודית בוולור.

לא רחוק מרחוב היהודים ישנו מוזיאון ארכיאולוגי, המכיל חלק ממצבה עם כיתוב עברי, בת כמה מאות שנים.

תחנה נוספת בחיפוש אחר אתרים יהודיים הייתה בראט, עיירה עתיקה וציונית בשיפולי ההר, על גדת הנהר, שהייתה מפורסמת בבתיה הרבים בעלי החלונות הגדולים. היה זה מרכז החיים היהודיים במאות ה-17 וה-18, ובמאה ה-20 נותרו בה יהודים בודדים.

גם כאן, קל היה מאוד למצוא את

שם רשעים ירקב. האם זה קברו של משיח השקר הזכור לשמצה? המצבה המסתורית בתוך המסגד

ברנשטיין לא מצא את המצבה, אבל במהלך החיפושים שלו הוא נתקל במסמך גרמני חשוב אחר, לא קשור, משנת שע"א (1611), בנוגע ליהודי אלבניה. במסמך היה כתוב: "...רבים מהמקומות האלה מיושבים על ידי יהודים שהגיעו לאלבניה מאנקונה (איטליה) בתקופת האפיפיור פאול הרביעי, שהגביר את פעילות האינקוויזיציה".

עומדות היו רגלינו

סראנדה היא העיר הדרומית ביותר באלבניה. בעוד שהנסיעה ההררית דרך פיתולי הכביש הצרים היא מרהיבה ממש, מה שעניין אותנו יותר, היה אתר ארכיאולוגי במרכז העיר. אלו הם שרידי בית כנסת גדול מתקופת שיבת ציון (המאה ה-5 לפה"ס), והיה מי שסיפק לנו ברוחב ליבו סיור פרטי בשעת הזריחה (היינו בדרך לתפוס את המעבורת לקורפו, האי היווני שנראה במרחק).

סראנדה בגלגולה הנוכחי היא עיר חדשה יחסית, והאתר הארכיאולוגי הוקם בשנת תש"מ (1984) תחת השלטון הקומוניסטי, שאז לא הכיר בו כאתר יהודי. למרבה המזל, רצפת הפסיפס ושרידי אחרים של בית הכנסת נקברו תחת כמה מטרים של פסולת והריסות, הרחק מכלי המשחית של הקומוניסטים.

בשנת תשס"ד (2004), חשפו חפירות משותפות מטעם ממשלת אלבניה והאוני' העברית בירושלים, יחד עם הארכיאולוג המפורסם אהוד נצר, את בית הכנסת במלוא יפעתו העתיקה - למרות שהוא מכוסה כיום בשכבת עפר כדי לשמרו.

בעבר כבר היה ידוע על הקהילה היהודית באזור באותה עת, אחרי שמצבה עם כיתוב עברי ולטיני משנת ד'רפ"א (521) התגלתה בוונוסה, דרום איטליה. הייתה זו מצבה של אישה בת עשירים, שאביה, ישי, היה ראש הקהל באנכיזמוס, שמה הביזנטיני של סראנדה. אבל, מציאת בית כנסת עם רצפת פסיפס עמוסה סמלים יהודיים, מצביעה על קיומה של קהילה משמעותית הרבה יותר מזו ששיערו שהייתה שם.

האתר כולל גם שתי בריכות מים, למרות שהיעדרן של המדרגות מעיד כי לכאורה לא היה שם מקווה טהרה.

בעת שעמדנו על הריסותיו של בית כנסת בן אלף וחמש-מאות שנה, הבנו שאנחנו עומדים על רצפת פסיפס שעליה עמדו יהודים לפני כל אותן שנים, יהודים שהיו חלק מקהילה תוססת שקמה מחדש לאחר חורבן הבית.

ניסינו לדמיין לאיזה כיוון הם התפללו, ואחר נשאנו תפילה קצרה, אולי באותו מקום בו עמד ישי לפני 1,600 שנה והתפלל על הגאולה האמיתית והשלמה. ■

משנים את פני ההיסטוריה. מעמד הברית המרגש

מוסלמי, שאמר לנו שהמצבה נמצאת למעשה בחדר האחורי הנעול של המסגד הבקטאשי. לא השתכנענו. יצאנו ברכב דרך שבילי עפר בוציים בחיפוש אחר בילקא, אותה מצאנו לבסוף, אך נשלחנו לבית הקברות המקומי.

מובטל צעיר אחד עלה לרכב וכיוון אותנו לעבר מה שלדבריו היה בית קברות שנהרס, שפעם הייתה בו 'מצבת היהודי'. יצאנו משם די משוכנעים שלא מצאנו את המצבה המתוארת על ידי בן-צבי, למרות שיכולנו לדמיין את נאמניו של שבתאי צבי תועים בין הכפרים הקטנים האלה בחיפוש אחר מצבת קברו של משיח המת.

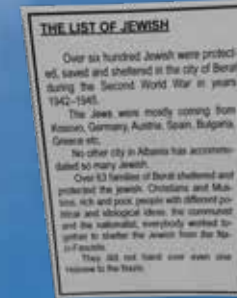
שבתאי צבי עורר עניין רב בקרב כל היהודים שעברו באלבניה. אפילו שגריר ארה"ב באלבניה בשנות ה-30 של המאה הקודמת, יהודי בשם הרמן ברנשטיין, חקר את הנושא בעצמו. הוא האמין ששבתאי צבי נקבר באזור בראט, לאחר שהיו עדויות שרמזו על כך שמצבתו בבראט הפכה לבסוף לאתר מקודש עבור הבקטאשים. למעשה, ישנן עדויות כי עד לשנת תשכ"ה (1965) היו הבקטאשים עולים לרגל למצבת קברו.

לקבר ונתנים צדקה. יצאנו משם עם המחשבה שלכאורה אכן מדובר במקום מנוחתו האחרון של ראש הכופרים בעם היהודי, שהסב לנו כל כך הרבה צער וייסורים.

בעוד הביקור בקבר הסודי באולסיני היווה עבורנו עדות מספקת, החלטנו לבדוק גם את הכיוון השני. לבן-צבי היה מכתב שהעיד כי שבתאי צבי היה דווקא בבראט בסוף ימיו ואף ציטט מדיווחים מהימנים מראשית המאה ה-20, של אנשים שביקרו ב'קברו של המשיח היהודי' ליד בראט. המוזיאון היהודי הקטן בבראט מתאר את המצבה שנמצאת בכפר בילקא, במרחק שלושה ק"מ מהמוזיאון. עם מידע מוגבל זה יצאנו למסע חיפושים פרוע אחר המצבה.

שאלנו את הפקיד בבית המלון שלנו בבראט אודות 'מצבת היהודי', אך במקום לכוון אותנו לאותו כפר, הוא לקח אותנו רגלית לחצר סמוכה למסגד בקטאשי, לכמה מבנים היסטוריים ולמצבה אחת.

הוא התעקש על כך שהמצבה שייכת לשבתאי צבי, ואז שלח אותנו לשייח'

חסידי אומות העולם. שלט המוזיאון היהודי הזעיר של בראט מנציח את מצילי העם היהודי

מכירים". כעת חשנו במתח, כשראינו את הגילוי ממש בקצה האצבעות. דפקנו אל דלתו של בית מודרני למדי הסמוך למבנה הקבר וילדה קטנה פתחה לנו. אימה הצעירה אמרה לנו שהיא אינה יכולה להכניס אותנו למתחם הקבר, שכן אין להם את המפתח אליו.

היא ראתה את הכיפות שלנו, נאנחה, וחזרה אל תוך הבית לקרוא לאימה, מוסלמית זקנה, שהייתה לבושה בחצאית ארוכה וחבשה כיסוי ראש. דרך המתורגמנית שלנו, גם היא אמרה שאי אפשר לפתוח את מתחם הקבר, שהשעה כבר מאוחרת, ובכל מקרה, אין להם את המפתח.

בסוף, כביכול נזכרו שנאמניו של שבתאי צבי לעולם לא יודו בהיותם מאמינים, אמר לה ארי גרינשפן: "זה מאוד חשוב למשפחה שלי, גם אם אני בוודאי לא מאמין בו, אני מכיר אנשים שכן מאמינים בו".

היא נעצה בנו מבט ארוך ובלי מילה סבה לאחוריה. כעבור שתי דקות היא חזרה עם מפתח ענק ונושן. היא צעדה איתנו לעבר המצבה, בתוך מבנה אבן נמוך, ללא חשמל. היא אמרה שכשדברים טובים או רעים קורים 'למוסלמים מסוימים', הם באים

